

EL MOLÍ DEL RIU DEL BARRAL

Una hipòtesi de treball

DIEGO LÓPEZ BONILLO

En aquest treball intentem esbrinar la naturalesa i el significat d'unes restes existents al riu del Barral, les quals, almenys que nosaltres sapiguem, no han estat estudiades, i de pas, aportar un element més a la història del poble.

El riu del Barral

L'anomenat riu del Barral és un curs d'aigua de la vall de Capafonts que transcorre pel límit nord de la plana, a la línia de contacte amb els picons; agafa el nom de una de les partides immediates, concretament la de la dreta. Amb un recorregut de poc més d'un quilòmetre, deu ser el riu més curt de Catalunya. És la continuació de la Riera, s'inicia en el congost del peu del Bec de la Gallina i desguassa uns metres més avall del Pont Vell. En aquest breu recorregut presenta aspectes d'allò més divers, constituint un dels paratges més interessants, des del punt de vista geològic i hidrològic, de tota la vall. La raó consisteix en què passa per la zona de contacte entre el quaternari dels Plans i el calcari dels picons, un sector petit, però d'una importància geològica extraordinària.

En aquest breu trajecte es poden diferenciar clarament alguns trams:

- En els inicis circula entre parets verticals i la llera és ocupada per blocs de roca, formant un paratge típic d'un riu de muntanya, amb l'esperó calcari del Bec de la Gallina, una trentena de metres pel damunt, obligant-lo a dibuixar un meandre.

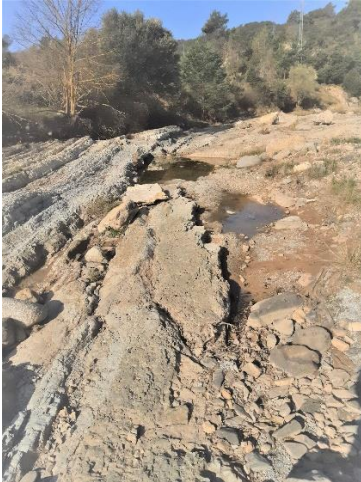
- Després del congost i en un tram d'unes desenes de metres, fins passat el gual del camí de Barrulles, el curs s'eixampla i la llera és formada per un seguit d'estrats amb inclinacions variables; les calcàries i les margues són fortament meteoritzades, formant fins i tot algun banc de sorra.

- En el tram següent, el curs presenta una llera ampla, molt irregular, amb presència de materials de mides i composicions diverses, amb abundància de còdols calcaris o fragments de granits o pissarres.

- Un centenar de metres més avall s'arriba a unes concavitats d'erosió en un estrat calcari transversal al corrent, conegudes com les Petxines.

- Després de les Petxines, en la roca compacta l'aigua ha obert una canal d'uns tres metres d'alçada per un centenar de llargada.

- El tram final, fins la desembocadura al Brugent, s'eixampla de nou, alternant estrats en superfície, blocs d'uns decímetres de diàmetre i dipòsits al·luvials.

Estrats a la llera del riu

Tram inferior del riu

En tot el seu recorregut es troben punts permanents d'aigua, petits tolls que ocupen concavitats impermeables en els estrats compactes. Hi ha també dues fonts a la dreta i una a l'esquerra, de caràcter intermitent i amb un cabal molt minso.

En aquest àmbit existeixen restes històriques que conviden a l'enunciat d'hipòtesis per tal d'interpretar-les.

Les restes

Una trentena de metres aigües avall del paratge conegut com les Petxines es poden veure, al costat de la llera, uns carreus, desgastats pels elements, però que mostren perfectament que originàriament eren escairats. Han resistit l'embat de les aigües en les riuades que han passat per aquest tram del riu, especialment la que fou segurament la més violenta dels darrers segles, la del 10 d'octubre de 1994, que hem batejat com l'aiguat de Sant Paulí.

Restes del molí

Les pedres són arrengrerades en el sentit del corrent i suggereixen que probablement formaven part d'una construcció situada en aquell lloc. Tenint en compte la mida i la forma dels carreus, la ubicació i l'entorn, aquesta hipotètica construcció no podia ser altra que un molí.

Quan s'inicià l'estudi, fa alguns anys, era visible també el traçat d'un senderó que, procedent de la part superior del riu arribava fins a tocar de les pedres. Ara, després dels aiguats, tot està malmès.

Amb aquesta hipòtesi de partida hem investigat, intentant trobar elements que confirmessin la teoria.

Les hipòtesis

En primer lloc es considerà que un molí hidràulic, com el que devia ser aquell, necessita disposar d'aigua com a força motriu, a més d'un lloc on emmagatzemar-la i, en el seu cas, una canalització per fer-la arribar al pou i poder moure la roda que fa girar les moles. Es detectà que aproximadament uns 400 metres riu amunt existeixen les restes d'una bassa situada a la llera, un punt esbiaixada respecte del corrent, en la mateixa direcció dels estrats de roques calcàries i margoses que afloren en aquell lloc. Les dimensions són 7,50 per 4,30 metres i una fondària actual de 90 centímetres. Les parets que es conserven són fetes amb pedres procedents del mateix riu, de gruixos diversos i lligades amb argamassa. La paret inferior de la bassa té 80 centímetres de gruix, la qual cosa suggereix que es tractava d'un mur de contenció, més o menys com una resclosa. Tenint en compte la situació i l'exposició al corrent, és molt probable que originàriament les parets fossin més altes i en conseqüència, una major capacitat d'emmagatzemament d'aigua. No oblidem que per aquí han passat moltes

riuades, amb arrossegament de materials, i que aquestes parets han suportat la força de l'aigua i els impactes de les roques que transporta una avinguda. És d'admirar com aquesta obra ha sobreviscut a totes aquestes agressions: indiscutiblement, qui la feu era un expert i l'argamassa emprada era de gran qualitat.

Restes de la bassa

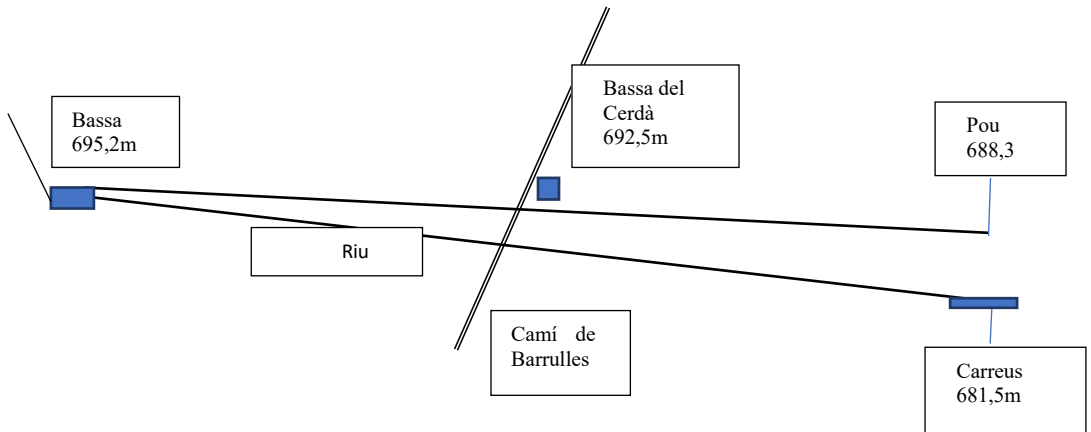
La paret inferior de la bassa es perllonga amb un muret que, segons tots els indicis, era el suport del canal que derivava l'aigua per la vora esquerra del riu. Fins època recent s'aprofitava aquesta aigua conduint-la fins una bassa situada al costat del pas de Barrulles, a la finca de cal Cerdà. Encara es poden veure en diferents punts al peu del marge de la parada superior, fragments d'una canonada de ceràmica: són les restes de la conducció que es feu amb aquesta finalitat.

Restes de la canalització i la bassa del Cerdà

Quedava per esbrinar si hi havia pendent suficient fins el molí per aprofitar l'energia de l'aigua emmagatzemada en aquesta bassa. L'estudi de la topografia del terreny mostra que hi ha un desnivell de 6,9 metres entre el punt inicial de la canalització i el lloc on degué situar-se el pou del molí, i 6,80 metres entre aquest punt i el lloc on es troben els carreus.

Falta esbrinar un punt, el de la disponibilitat de reserves d'aigua, atès que el cabal del riu és pràcticament nul a l'actualitat i només circula en època de pluges fortes i durant molt poc temps. Per tal d'aclarir-ho, cal senyalar algunes evidències. La primera és que en aquest riuet, malgrat no disposar d'un corrent continu, l'aigua aflora en diferents punts, fins i tot en èpoques de gran sequera. I aquest bassa és un d'aquests llocs, gairebé sempre hi ha aigua.

La causa d'aquest tipus de circulació cal buscar-la en l'estructura geològica del terreny. En efecte, en aquest tram es troben estrats calcaris i margosos de tota mena, molt tectonitzats i situats en posicions diverses. En aquests tipus de terrenys la circulació de l'aigua és subterrània, igual com passa a la Riera, situada més amunt i en molts altres barrancs que baixen cap a la vall. Només en èpoques de pluges hi ha circulació superficial i dura poc temps.

Però el dubte subsisteix: un molí necessita disposar de cabals amb seguretat per poder donar servei quan calgui, i amb la que hi ha actualment, fora pràcticament impossible fer-ho. Una possible resposta a aquesta qüestió rau en l'evolució del clima en els darrers segles. En efecte, el clima, i per tant les precipitacions, han canviat, de manera que ens podem imaginar que, quan el construïren, el riu del Barral tenia un corrent gairebé sense discontinuïtats, o amb poques variacions. El fet que se l'anomeni *riu* del Barral a la darrera part del corrent d'aquesta petita conca és prou significatiu.

Una altra evidència: que el clima de l'època en què es construí el molí era diferent, és un fet. Sense anar més lluny, cap a la meitat del segle XIV el clima canvià, amb una davallada generalitzada de les temperatures, que porta associada una alteració en la dinàmica de les precipitacions. Les pluges i especialment les nevades augmentaren i amb elles el cabal que aportaven els barrancs. La situació es mantingué fins el 1850 aproximadament, quan el clima es feu més càlid i tot començà a canviar. Tot i això, fins fa unes sis o set dècades el corrent era més freqüent: hi ha testimonis que parlen de l'aprofitament de l'aigua del riu del Barral -que, per cert, era de millor qualitat que la del Brugent- per fer la bugada. Ara fóra pràcticament impossible.

La història

Avancem una mica més en la recerca per tal de situar-lo en el seu context històric. Intentem respondre a alguns interrogants:

- Quina és la seva antiguitat?
- Quan deixà de funcionar?
- Quines foren les causes de l'abandó?

Enunciem alguns fets i plantegem algunes hipòtesis per tal d'esbrinar-ho.

D'entrada, i pel que fa a l'antiguitat probable de la seva construcció, vegem alguns fets. Està demostrat que als Plans, a poques desenes de metres del molí hi hagué una vila romana. És un fet també que els romans coneixien la tècnica dels molins hidràulics, que havia estat inventada en el món grec abans de la nostra era, i que en construïren en tot el seu imperi, segons troballes fetes en diferents punts d'Europa, inclosa la Península Ibèrica. També és un fet que els mecanismes per moldre en el món romà funcionaven a base d'energia humana - esclaus- o animal, però tanmateix era habitual que a les viles romanes existissin molins hidràulics. En aquest cas, l'antiguitat es remuntaria als primers segles de la nostra era. És una hipòtesi que no hem pogut demostrar: caldria fer una prospecció arqueològica, cosa que no és al nostre abast ara per ara.

Una segona hipòtesi prendria en consideració la possibilitat de què la població de la vall anés augmentant i que a partir de l'època visigòtica, -aquella en què fou creada la necròpoli del mas del Dinerall- sigui per aquest increment demogràfic o per altres motius, en el segle sisè i següents la necessitat portés a la construcció del molí. Tampoc hi ha evidències d'aquesta possibilitat.

Finalment, com és sabut, cap el segle vuitè aquest territori fou ocupat pels sarraïns, amb centre administratiu a Siurana. És molt probable que els pobladors d'aleshores solucionessin la necessitat de moldre com ho feren els de Farena, on al molí d'en Fort s'han trobat restes d'una instal·lació d'aquest tipus de l'època sarraïna. No és gens agosarat afirmar que el molí del Barral funcionava a la mateixa època, probablement a la primera etapa de l'Edat Mitjana, o sigui, des de fa més d'un miler d'anys. I probablement també fou el lloc on els capafontins de tots aquells segles portaven el seu gra, fins que caigué en desús, o resultava insuficient per donar servei a la població de la vall. Finalment, el problema desaparegué quan es feien els tres que el substituïren a partir del segle XVIII.

La causa de l'abandó podria ser doncs, a més del canvi de les condicions climàtiques, amb la reducció del cabal del riu, un increment de la població, que el convertí en insuficient per donar el servei necessari, per la qual cosa la gent de

Capafonts hagueren de trobar alternatives. Fins que s'abandonà el conreu del blat, s'anava a moldre a Farena, la Riba i fins i tot al molí del Salvat, a Siurana.

Com passa en molts llocs i en diferents tipus d'instal·lacions, en quedar en desús probablement la maquinària, les moles i fins i tot elements constructius foren aprofitats per bastir altres molins o altres construccions. La resta del desmantellament el feren els elements, especialment les riuades que tenen lloc periòdicament.

Conclusió

Amb aquest treball hem intentat donar una explicació lògica a la presència d'uns indicis representatius d'un dels elements fonamentals de les comunitats dels segles passats. Naturalment, el tema només està encetat, resten moltes incògnites per esbrinar. Especialment si pensem que una instal·lació d'aquest tipus, que a l'època medieval normalment era del senyor i que, segons explica Salvador-J. Rovira a la *Guia de Capafonts*, l'any 1618 formava part dels bens del poble, probablement deixà algun rastre documental. Aquí hi ha una tasca pels afeccionats a la història. Estaríem satisfets si algú aportés proves que confirmessin o refutessin tot allò que aquí es diu: això fora senyal d'interès pel tema i un progrés en l'estudi del nostre passat.

L'ERA DEL RECTOR

LLORENÇ BALANÀ

L'era del Rector formava part dels terrenys que contenien l'antic cementiri, l'església romànica, l'abadia i les parades de l'abadia, tot patrimoni de l'Església.

Podem suposar que aquesta era, antigament, fou completament oberta als quatre vents, sense cap de les edificacions que avui l'envolten.

Per una foto feta a finals del segle XIX sabem que en aquesta època cal Mano encara no estava edificat, però sí cal Tomàs, cal Sastre, cal Pere Mosso i cal Marino. Cal Marino és, sens dubte, la més antiga d'aquestes cases. Per la seva tipologia podem deduir que deu ser del segle XVI o XVII.

En el vint-i-vuitè número de *Quaderns de Capafonts*, ja explicàvem l'origen de les cases del Carrer Nou, entre les quals, cal Pere Fortet i ca La Tina ja formen part del perímetre de l'era del Rector. Al seu costat hi ha cal Blaió, la qual ocupa tota la part oest i que junt amb ca la Tina contenen la totalitat del que era l'església romànica situada al costat del cementiri vell per la part nord. Així doncs, tot fa pensar que es degueren repartir el terreny i, per tant, podrien ser de la mateixa època.

A tocar de cal Marino i tancant l'era per la part nord-est hi ha el garatge de cal Gravat que s'estava construint just abans de la Guerra Civil. La construcció va quedar interrompuda, entre altres raons, perquè el Pep Paleta que feia l'obra, el dia 19 de juliol, quan va arribar la notícia que la guerra havia començat, va clavar la paleta a la biga del sostre i va proclamar que plegava de treballar per anar a fer la revolució. De fet, l'obra no es va reprendre mai més i va quedar tal com és avui en dia amb la planta baixa, que sempre ha sigut el garatge on feren estada els cotxes, camions, màquina de batre, tractor, etc. i que també era el taller mecànic on el Salvador reparava tots aquests vehicles de cal Gravat. A sobre hi ha un pis pensat com a habitatge que té totes les obertures fetes, balcó i finestres, però cap envà de distribució, i també la porta d'entrada tocant a cal Marino amb les escales per accedir-hi. Els pocs elements ornamentals que es van posar eren tots de ferro forjat i modernistes. Quan als anys setanta del segle passat van deixar de gestionar la línia de passatgers i els altres negocis, el Salvador es va dedicar a fer de pagès i va edificar un afegit a la part que toca al carrer de Barrulles. Ho feu damunt d'un petit triangle de terreny, una planta baixa i un pis on va posar la seva petita granja de gallines, que com totes les que es van posar en marxa en aquell moment, va haver de tancar perquè eren massa petites i no pogueren competir amb les més grans i més tecnificades. El seu fill Jordi tenia previst enderrocar

aquest afegit que desvirtuava i enlletgia l'edifici original, però la seva mort prematura ho va impedir.

L'Era del Rector ha sigut, possiblement, la més important de les entrades del poble. D'allà sortia el camí de Prades que en arribar al Tros de l'Era enllaçava amb el de Mercaders, i també el carrer de Barrulles que és el primer tram del camí que porta a l'Ermita i que continua cap a Montblanc pel coll de Viladecabres. Aquest camí, en arribar als Plans es bifurca cap al Pont Vell per continuar cap a Farena i cap a Mont-ral. Potser per tot això que antigament ja es va emplaçar en aquest espai de davant del garatge de cal Blaió el bassot per abeurar el bestiar quan entrava al poble. Aquest bassot era similar al que hi ha a la Mussara o el que hi havia antigament a Prades. S'omplia amb l'aigua que s'escolava del Calvari i dels carrers que són propers a l'era.

Amb l'arribada de l'aigua del Damunt de la Vila al poble l'any 1917, el bassot fou substituït per una pica de pedra donada al poble pel Joan Pcurull de Cal Ferrer i que actualment és a l'Era del Pobaia fent de jardineria. Passada la guerra Civil, la pica fou substituïda per un abeurador de ciment de forma rectangular, que mantenia un nivell regular de l'aigua mitjançant una boia reguladora que sempre estava espatllada, entre altres raons, perquè la canalla la potinejàvem en tot moment.

Tot el bocí de terra comprès entre la carretera i el carrer de Barrulles (que també contenia cal Mano i un bocí erm anomenat els Boixos de cal Mano) fins abans de la Guerra Civil era conegut com el Coster del Bassot fent referència a aquesta bassa de l'Era del Rector.

Cal Marino, antigament era Cal Vicent. El nom actual prové de l'antic cal Marino que hi havia a la Costereta. Cal Vicent és una casa molt antiga i això ens ho confirma els noms de lloc com el Bosc i el Molinet del Vicent, també la font del Vicent situada uns dos-cents metres més avall del Molinet, la vinya del Vicent a les Sortasses, (darrere del picó de la Murtranera) i sobretot cal Jaume Vicent a la Barceloneta, avui cal Ricardo del Jaume Vicent. La casa té dues plantes de 123 metres cadascuna d'elles amb diferents graons edificats, un corral i un pati. A més a més disposa d'una placeta molt espaiosa que dona accés a la porta principal des de l'Era del Rector. A la paret que toca amb l'era hi ha una porta que dona a la pallissa. La porta que hi havia al cup va quedar amagada amb l'edificació del garatge de cal Gravat, i encara hi havia una altra porta que donava al carrer de Barrulles.

La distribució interior és molt peculiar, típica de les cases edificades en el pendent del turó. Hi ha un celler, un cup, una estable, un rebost, una cuina amb llar de foc, menjador i tot un seguit d'estances per a dormir. També la cort dels porcs i un pati molt espaiós.